

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากผลผลิตงานวิจัย และการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชน มีแนวคิดและทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

- 2.1 ความเป็นมาของระบบทรัพย์สินทางปัญญา
- 2.2 ความหมายของทรัพย์สินทางปัญญา
- 2.3 แนวคิดการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา
- 2.4 ประเภทของทรัพย์สินทางปัญญา
- 2.5 แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา

2.1 ความเป็นมาของระบบทรัพย์สินทางปัญญา

การประดิษฐ์และนวัตกรรมต่าง ๆ เป็นผลิตผลจากภูมิปัญญาของมนุษย์ ซึ่งเกิดหรือวิวัฒนาการเป็นนิตินามมาแล้ว นับแต่ยุคดึกดำบรรพ์มนุษย์เริ่มทำการประดิษฐ์เพื่อวัตถุประสงค์หลักในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย และสร้างความเป็นอยู่ของตนให้สะดวกสบายขึ้น เช่น การคิดประดิษฐ์วงล้อสำหรับเกวียนสำหรับใช้ขนส่งของ การเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ และการพัฒนาการประดิษฐ์อาวุธต่างๆ จำพวกมีด ดาบ และธนู เพื่อใช้ในการล่าสัตว์หรือป้องกันตัว เป็นต้น ทั้งนี้ ความสามารถในการพัฒนานวัตกรรมเป็นลักษณะพิเศษ หรือความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่มีเหนือสัตว์ประเภทอื่นในโลก จึงทำให้มนุษย์สามารถครอบครองโลกนี้ได้ เพราะมนุษย์สามารถหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหามาและเอาตัวรอดโดยใช้สติปัญญาสร้างนวัตกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาจนกลายเป็นอารยธรรมของมนุษย์ชาติจนกระทั่งเข้าสู่อารยธรรมโบราณ

มนุษย์เริ่มทำการประดิษฐ์ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ เพื่อสนองตอบความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางวิทยาการในด้านต่างๆ และเกิดการสะสมความรู้จนกลายเป็นอารยธรรมสมัยใหม่ และเมื่อสังคมมนุษย์เริ่มเข้าสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่มีการใช้นวัตกรรมพัฒนาความสามารถในการผลิตเพื่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาเครื่องจักรไอน้ำ เครื่องทอผ้า เครื่องพิมพ์ และ เครื่องจักรกลต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้แนวคิดในการประดิษฐ์และนวัตกรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงเป็นความต้องการรางวัลหรือการตอบแทนในทางเศรษฐกิจมากกว่าชื่อเสียงเกียรติคุณ เพื่อยกระดับฐานะทางสังคมตามแนวทางของลัทธิทุนนิยม ด้วยสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในยุคนั้น ระบบทรัพย์สินทางปัญญาจึงได้รับการพัฒนาให้เป็นกลไกที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจในการค้นคิดประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ เพื่อการผลิตหรือเปิดเผยนวัตกรรมใหม่ในสังคม จากแนวความคิดดังกล่าว ผลก็คือ จำนวนสิ่งประดิษฐ์จึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา แต่การลอกเลียนการประดิษฐ์เพื่อแย่งตลาดผู้บริโภคก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงเริ่มมีแนวความคิดอันเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของเจ้าของการประดิษฐ์ขึ้น

ตามหลักการและวัตถุประสงค์ของระบบทรัพย์สินทางปัญญาสมัยใหม่ พบว่าสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหัวใจหลักที่สร้างสมดุลระหว่างผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ของเอกชนในฐานะผู้ประดิษฐ์หรือผู้สร้างสรรค์ กล่าวคือ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นกลไกที่จูงใจให้มีการเผยแพร่ความรู้หรือวิทยาการใหม่ ๆ สู่สังคมโดยการให้ผลประโยชน์จูงใจทางด้านเศรษฐกิจเป็นการตอบแทนแก่ผู้ที่เปิดเผยความรู้ที่มีประโยชน์เหล่านั้น และสิ่งที่ตอบแทนนั้นปรากฏในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน

ทางปัญญา ซึ่งเป็นสิทธิผูกขาดทางกฎหมายแก่สิ่งประดิษฐ์หรืองานสร้างสรรค์ โดยผู้ประดิษฐ์ผู้สร้างสรรค์สามารถใช้ประโยชน์จากสิทธิดังกล่าวเหล่านั้นแต่ผู้เดียวเหมือนเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง โดยสามารถโอนหรืออนุญาตให้บุคคลอื่นใช้ประโยชน์ได้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาสามารถห้ามผู้อื่นใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาของตนได้

แนวความคิดพื้นฐานของระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์มักเกี่ยวข้องกับหลักการยอมรับและให้รางวัลแก่เจ้าของสิ่งประดิษฐ์และงานสร้างสรรค์เพื่อกระตุ้น กิจกรรมสร้างสรรค์และนวัตกรรม และเพื่อส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ จากปัญหาต้องใช้ความรู้เข้าไปสู่จินตนาการแล้วนำไปสู่นวัตกรรม ซึ่งก็จะกลายเป็นทรัพย์สินทางปัญญา และท้ายที่สุดก็เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาที่อยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งวัฏจักรของเทคโนโลยีนี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างเป็นพลวัตร

2.2 ความหมายของทรัพย์สินทางปัญญา

“ทรัพย์สินทางปัญญา” (Intellectual property) หมายความว่ารวมถึง สิทธิอันเกี่ยวกับงานวรรณกรรม ศิลปกรรม และวิทยาศาสตร์ การแสดงของศิลปิน นักแสดง การดำเนินการบันทึกและแพร่เสียงแพร่ภาพการแสดงนั้น การประดิษฐ์ทุกประเภทที่เกิดจากความอดสาหะของมนุษย์ การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ การออกแบบผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม เครื่องหมายการค้า เครื่องหมายบริการ และชื่อหรือสิ่งกำหนดอันเกี่ยวกับการค้า การป้องกันการกระทำอันเป็นการแข่งขันโดยไม่เป็นธรรม ตลอดจนสิทธิอื่น ๆ อันเป็นผลมาจากการสร้างสรรค์โดยใช้ปัญญาในทางอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปกรรม

ทั้งนี้ ในทฤษฎีทางกฎหมายแล้ว ทรัพย์สินทางปัญญา ถือว่าเป็นทรัพย์สินที่ไม่มีรูปร่างประเภทหนึ่ง และสามารถถูกแยกออกจากทรัพย์สินที่มีรูปร่างหรือจับต้องได้ ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาอาจสามารถใช้ประโยชน์ได้แตกต่างหากจากทรัพย์สินที่มีรูปร่างที่ทรัพย์สินทางปัญญานั้นรวมอยู่ เช่น การซื้อเทปเพลง หรือวิดีโอ ผู้ซื้อจะถือว่าเป็นเจ้าของเทปเพลงหรือแผ่นวิดีโอ ในทางกายภาพเท่านั้น สำหรับกรณีของทรัพย์สินทางปัญญานั้น ผู้ซื้อได้รับการอนุญาตให้ใช้สิทธิในการใช้ประโยชน์คือเพื่อฟังหรือชมเพื่อการส่วนตัวเท่านั้น การนำไปเผยแพร่ในที่สาธารณะหรือนำไปให้เช่า ต่อนั้น เช่นกรณีของร้านอาหารที่เปิดเพียง สดามีวิทยุร้านให้เช่าวิดีโอ หรือร้านบริการคาราโอเกะนั้น จำเป็นต้องได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งในเรื่องนี้ได้สร้างความสับสนกับประชาชนทั่วไปอยู่ค่อนข้างมาก

2.3 แนวคิดการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

แนวความคิดหรือเหตุผลในการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญามีหลากหลายเหตุผลแตกต่างกัน โดยเหตุผลหลัก ๆ มีดังนี้

เหตุผลทางเศรษฐกิจ

เพื่อกระตุ้นให้เกิดการประดิษฐ์โดยให้ความคุ้มครองหรือสิทธิพิเศษทางเศรษฐกิจในการหาประโยชน์แต่เพียงผู้เดียวภายในระยะเวลาหนึ่ง หลังจากหมดอายุความคุ้มครองนั้น ทรัพย์สินทางปัญญานั้นถือว่าเป็นสมบัติสาธารณะ (public domain) ที่ประชาชนทั่วไปสามารถใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสิ่งจึงในทางด้านเศรษฐกิจดังกล่าวจะกระตุ้นให้มีการแข่งขันกันมากขึ้น ๆ ต่อสาธารณะ เพราะการเปิดเผยการประดิษฐ์จะทำให้บุคคลอื่นในสังคมสามารถศึกษาและเข้าใจเกี่ยวกับการประดิษฐ์นั้น โดย

สามารถนำไปปรับปรุงหรือพัฒนาต่อไปได้ อันจะนำมาซึ่งความก้าวหน้าทางวิทยาการต่อไปอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตร และจะมีผลพลวต่อเนื่องไปยังการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และในแง่ของผู้ประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ก็จะมีกำลังใจหรือกำลังทรัพย์ในการพัฒนาการประดิษฐ์หรืองานสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ออกสู่สังคมเรื่อย ๆ เนื่องจากมีรางวัลตอบแทนในการลงทุนลงแรง นอกจากนี้ การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญายังเป็นการกระตุ้นให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการลงทุนเพื่อที่จะทำให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาก

ตัวอย่างเช่น ระบบสิทธิบัตรมีส่วนช่วยต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ ในการทำการตลาดและการหาประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากการประดิษฐ์หลายประการ เช่น ช่วยสร้างแรงจูงใจในการสร้างเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่จะทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ การเพิ่มผลผลิตและสร้างโอกาสทางธุรกิจใหม่ ๆ ช่วยในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีใหม่ในทางอุตสาหกรรมและยังส่งเสริมการลงทุน รวมทั้งการลงทุนจากต่างชาติ หรือช่วยเป็นตัวเร่งในการหาประโยชน์เชิงพาณิชย์ของสิ่งประดิษฐ์และมีความสามารถในการถ่ายโอนการใช้ที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

เหตุผลทางด้านศีลธรรม

วัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของทรัพย์สินทางปัญญา คือ การให้ความคุ้มครองแก่ผู้ประดิษฐ์และผู้สร้างสรรค์ โดยเหตุผลในเชิงความยุติธรรมและเป็นธรรม กล่าวคือ ผู้ประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ที่ได้ลงทุนลงแรงทั้งเงินทอง เวลา และสติปัญญาในการประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ ไม่ต้องการให้เกิดการเอาัดเอาเปรียบโดยการเอาทรัพย์สินทางปัญญาของบุคคลอื่นไปโดยไม่มิชอบ รัฐจึงมีความจำเป็นต้องเข้ามาแทรกแซงโดยการให้ความคุ้มครองทางกฎหมาย เพราะหากปราศจากการให้ความคุ้มครองทางกฎหมาย ก็จะเป็นการบั่นทอนกำลังใจของเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาในการสร้างผลงานออกสู่สังคม เพราะผู้ประดิษฐ์หรือผู้สร้างสรรค์อาจรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม นอกจากนี้ กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญายังประสงค์จะให้เกียรติแก่ผู้สร้างสรรค์และผู้ประดิษฐ์ในการแสดงว่าตนเองเป็นผู้ประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ โดยเฉพาะระบบสิทธิบัตรนั้น ผู้สร้างสรรค์มีสิทธิที่จะห้ามผู้อื่นมิให้กระทำการบิดเบือน ดัดทอน ดัดแปลง หรือกระทำการให้เกิดความเสียหายต่อชื่อเสียงของผู้สร้างสรรค์ และถือว่าสิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิเฉพาะตัวของผู้สร้างสรรค์หรือผู้ประดิษฐ์ได้

2.4 ประเภทของทรัพย์สินทางปัญญา

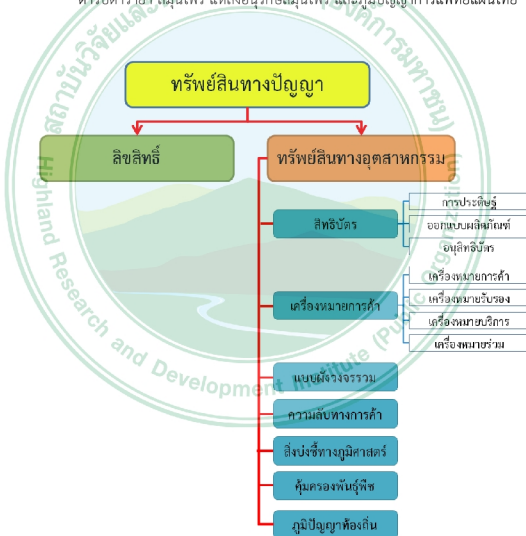
ทรัพย์สินทางปัญญา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ที่เรียกว่า ทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม (Industrial property) และลิขสิทธิ์ (Copyright) โดยทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม ไม่ใช่สิ่งห้ามทรัพย์สิน และอสังหาริมทรัพย์ใช้ในการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม แต่เป็นความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์เกี่ยวกับสินค้าอุตสาหกรรม ความคิดสร้างสรรค์นี้จะเป็นการคิดในการประดิษฐ์คิดค้น การออกแบบผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม ซึ่งอาจจะเป็นกระบวนการ หรือเทคนิคในการผลิตที่ได้ปรับปรุงหรือคิดค้นขึ้นใหม่ หรือที่เกี่ยวกับตัวสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นองค์ประกอบและรูปร่างสวยงามของตัวผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ยังรวมถึงเครื่องหมายการค้าหรือยี่ห้อ ชื่อและถิ่นที่อยู่ทางการค้า ที่รวมถึงแหล่งกำเนิดสินค้าและการป้องกันการแข่งขันทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม ทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม จึงสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

- สิทธิบัตร (Patent)
- แบบผังภูมิของวงจรรวม (Layout - Design of Integrated Circuit)

- เครื่องหมายการค้า (Trademark)
- ความลับทางการค้า (Trade Secret)
- ชื่อทางการค้า (Trade Name)
- สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications)

และยังมีทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ ดังนี้

- การคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้การคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชใหม่
- การคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก พ.ศ. 2542 อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงสาธารณสุข ให้การคุ้มครองตำรับตำรายา สมุนไพร แหล่งอนุรักษ์สมุนไพร และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

รูปที่ 2.1 แผนผังประเภทของทรัพย์สินทางปัญญา

2.4.1 ลิขสิทธิ์ (Copyrights)

ลิขสิทธิ์ หมายถึง สิทธิแต่เพียงผู้เดียวที่จะกระทำการใด ๆ เกี่ยวกับงานที่ผู้สร้างสรรค์ได้ทำขึ้น โดยการแสดงออกตามประเภทงานลิขสิทธิ์ต่าง ๆ

ลิขสิทธิ์ เป็นผลงานที่เกิดจากการใช้สติปัญญา ความรู้ความสามารถและความวิริยะอุตสาหะ ในการสร้างสรรค์งานให้เกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็น "ทรัพย์สินทางปัญญา"ประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเจ้าของผลงานทางลิขสิทธิ์จึงควรได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

ลิขสิทธิ์ เป็นทรัพย์สินประเภทที่สามารถ ซื้อ ขาย หรือโอนสิทธิกันได้ ทั้งทางมรดก หรือโดยวิธีอื่น ๆ การโอนลิขสิทธิ์ควรที่จะทำเป็นลายลักษณ์อักษร หรือทำเป็นสัญญาให้ชัดเจน จะโอนสิทธิทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนก็ได้

ลิขสิทธิ์จะมีได้ในงานต่าง ๆ 9 ประเภท

- งานวรรณกรรม ได้แก่ หนังสือ จุลสาร สิ่งพิมพ์ ภาพวาด โปรแกรมคอมพิวเตอร์
- งานนาฏกรรม ได้แก่ งานเกี่ยวกับการร่ำ การเต้น การทำท่า หรือการแสดงที่ประกอบขึ้นเป็นเรื่องราว การแสดงโดยวิธีไป
- งานศิลปกรรม ได้แก่ งานจิตรกรรม งานประติมากรรม งานภาพพิมพ์ งานสถาปัตยกรรม งานภาพถ่าย ภาพประกอบ แผนที่โครงสร้าง งานศิลปประยุกต์ และรวมทั้งภาพถ่ายและแผนผังของงานดังกล่าว
- งานดนตรีกรรม หมายถึง งานที่เกี่ยวกับเพลง ทำนองและเนื้อร้อง หรือทำนองอย่างเดียว และรวมถึงโน้ตเพลงที่ได้แยกและเรียบเรียงเสียงประสานแล้ว
- งานโสตทัศนวัสดุ เช่น วีดิโอเทป แผ่นเลเซอร์ดิสก์
- งานภาพยนตร์
- งานสิ่งบันทึกเสียง เช่น เทปเพลง แผ่นคอมแพ็คดิสก์
- งานแพร่เสียงและภาพ เช่น งานที่นำออกเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงหรือโทรทัศน์
- งานอื่นใดอันเป็นงานในแผนวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ

ผลงานอะไรบ้างที่ไม่ถือว่ามีลิขสิทธิ์

- ข่าวประจำวัน และข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นเพียงข่าวสาร อันมิใช่งานในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ
- รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย
- ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ คำสั่ง คำชี้แจง และหนังสือโต้ตอบของกระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานของรัฐ หรือของท้องถิ่น
- คำพิพากษา คำสั่ง คำวินิจฉัย และรายงานของทางราชการ
- คำแปลและการรวบรวม ตามข้อ 1 – 4 ซึ่งทางราชการจัดทำขึ้น

2.4.2 สิทธิบัตร (Patent)

สิทธิบัตร คือ หนังสือสำคัญที่รัฐออกให้เพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์ (Invention) การออกแบบผลิตภัณฑ์ (Product Design) หรือผลิตภัณฑ์อรรถประโยชน์ (Utility Model) ที่มีลักษณะตามที่กฎหมายกำหนด

การประดิษฐ์ คือ ความคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับ ลักษณะองค์ประกอบ โครงสร้างหรือกลไกของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งกรรมวิธีในการผลิตการรักษา หรือปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้น หรือทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ขึ้นใหม่ ที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น กลไกของกล่องถ่ายรูป, กลไกของเครื่องยนต์, ยา รักษาโรค เป็นต้น หรือการคิดค้นกรรมวิธีในการผลิตสิ่งของ เช่น วิธีการในการผลิตสินค้า, วิธีการในการเก็บรักษาพืชผักผลไม้ไม่ให้เน่าเสียเร็วเกินไป เป็นต้น การประดิษฐ์ที่ขอรับสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบูรณ์ครบทั้ง 3 อย่าง ดังต่อไปนี้

- เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ ยังไม่เคยมีจำหน่ายหรือขายมาก่อน หรือยังไม่เคยเปิดเผยรายละเอียดของสิ่งประดิษฐ์ในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือในวิทยุ มาก่อน
- มีขั้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น คือ ไม่เป็นสิ่งที่การประดิษฐ์ที่สามารถทำได้ง่าย โดยผู้มีความรู้ในระดับธรรมดา หรืออาจพูดได้ว่า มีการแก้ไขปัญหาทางเทคนิคของสิ่งประดิษฐ์ที่มีมาก่อน
- สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรม และพาณิชย์กรรมได้

การประดิษฐ์ที่ขอรับสิทธิบัตร/อนุสิทธิบัตรไม่ได้

- จุลชีพและส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของจุลชีพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ พืช หรือ สารสกัดจากสัตว์หรือพืช เช่น แบคทีเรียที่มีอยู่ตามธรรมชาติ, พืชสมุนไพร, ยารักษาโรคที่สกัดจากสมุนไพร เป็นต้น
- กฎเกณฑ์และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ เช่น สูตรคูณ เป็นต้น
- ระบบข้อมูลสำหรับการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์ เช่น โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น
- วิธีการวินิจฉัย บำบัด หรือรักษาโรคนุญษ์ หรือสัตว์
- การประดิษฐ์ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี อนามัย หรือสวัสดิภาพของประชาชน

ความหมายการออกแบบผลิตภัณฑ์

ความคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับรูปร่างลักษณะภายนอกของผลิตภัณฑ์ ที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น การออกแบบแก้วน้ำให้มีรูปร่างเหมือนรองเท้า เป็นต้น

- (1) เงื่อนไขในการขอรับสิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ขอรับสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบูรณ์ครบทั้ง 2 อย่าง ดังต่อไปนี้
 - เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ คือ เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่เคยมีหรือขายมาก่อน หรือยังไม่เคยเปิดเผยในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือในวิทยุมาก่อน และ
 - สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หรือหัตถกรรมได้

(2) การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ขอรับสิทธิบัตรไม่ได้

- แบบผลิตภัณฑ์ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี ของประชาชน
- แบบผลิตภัณฑ์ที่ไม่ใช่การออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่

2.4.3 อนุสิทธิบัตร (Petty patent)

อนุสิทธิบัตร เป็นการให้ความคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์คิดค้น เช่นเดียวกับสิทธิบัตรการประดิษฐ์ แต่แตกต่างกันตรงที่การประดิษฐ์ที่จะขอรับอนุสิทธิบัตร เป็นการประดิษฐ์ที่มีเป็นการปรับปรุงเพียงเล็กน้อย และมีประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น การประดิษฐ์ที่ขอรับอนุสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบูรณ์ครบทั้ง 2 อย่าง ดังต่อไปนี้

- เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ ยังไม่เคยมีจำหน่ายหรือขายมาก่อน หรือยังไม่เคยเปิดเผยรายละเอียดของสิ่งประดิษฐ์ในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือในวิทยุ มาก่อน
- สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรม และพาณิชย์กรรมได้

ความแตกต่างระหว่างอนุสิทธิบัตรและสิทธิบัตรการประดิษฐ์

อนุสิทธิบัตร คือหนังสือสำคัญที่ออกให้เพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์ อนุสิทธิบัตรมีขอบเขตในความคุ้มครองการประดิษฐ์เช่นเดียวกับสิทธิบัตรการประดิษฐ์ แต่อนุสิทธิบัตรเป็นการประดิษฐ์ที่มีเทคนิคที่ไม่สูงมากนัก อาจจะเป็นการปรับปรุงเพียงเล็กน้อย ส่วนสิทธิบัตรการประดิษฐ์จะต้องมีการแก้ไขปัญหทางเทคนิคของสิ่งที่มีมาก่อน หรือที่เรียกว่ามีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้นระยะเวลาการขอรับอนุสิทธิบัตรจะสั้นกว่าสิทธิบัตรการประดิษฐ์ เพราะอนุสิทธิบัตรใช้ระบจดทะเบียนแต่สิทธิบัตรการประดิษฐ์จะต้องมีการตรวจสอบก่อนรับจดทะเบียน ผู้ประดิษฐ์คิดค้นสามารถที่จะเลือกว่าจะยื่นขอความคุ้มครองสิทธิบัตรหรืออนุสิทธิบัตรอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จะขอความคุ้มครองทั้งสองอย่างพร้อมกันไม่ได้

2.4.4 เครื่องหมายการค้า

องค์ประกอบของเครื่องหมายการค้าที่รับจดทะเบียน

เครื่องหมายการค้าที่จะจดทะเบียนได้จะต้องมีองค์ประกอบ 3 ลักษณะ คือ มีลักษณะบ่งเฉพาะ เป็นเครื่องหมายการค้าที่ไม่มีลักษณะต้องห้ามตามกฎหมาย และไม่เป็นเครื่องหมายการค้าที่เหมือนหรือคล้ายกับเครื่องหมายการค้าของบุคคลอื่นได้จดทะเบียนไว้แล้ว

ความคุ้มครองและประเภทของเครื่องหมายการค้า

เครื่องหมายการค้าที่จดทะเบียนแล้วจะได้รับความคุ้มครองตาม พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 แก้ไขเป็นพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2543 เครื่องหมายการค้าแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ เครื่องหมายการค้า เครื่องหมายบริการ เครื่องหมายรับรอง และเครื่องหมายรวม

1) เครื่องหมายการค้า

คือ เครื่องหมายที่ใช้หรือจะใช้เป็นที่ย้ายหรือเกี่ยวข้องกับสินค้าเพื่อแสดงว่าสินค้าที่ใช้เครื่องหมายของเจ้าของเครื่องหมายการค้านั้นแตกต่างกับสินค้าที่ใช้เครื่องหมายการค้าของบุคคลอื่น

2) เครื่องหมายบริการ

คือ เครื่องหมายที่ใช้หรือจะใช้เป็นที่ย้ายหรือเกี่ยวข้องกับบริการ เพื่อแสดงว่าบริการที่ใช้เครื่องหมายของเจ้าของเครื่องหมายบริการนั้นแตกต่างกับบริการที่ใช้เครื่องหมายบริการของบุคคลอื่น

3) เครื่องหมายรับรอง

คือ เครื่องหมายที่เจ้าของเครื่องหมายรับรองใช้หรือจะใช้เป็นที่ย้ายหรือเกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการของบุคคลอื่น เพื่อเป็นการรับรองเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด ส่วนประกอบ วิธีการผลิต คุณภาพ หรือคุณลักษณะอื่นใดของสินค้านั้น หรือเพื่อรับรองเกี่ยวกับสภาพคุณภาพ ชนิด หรือคุณลักษณะอื่นใดของบริการนั้น

4) เครื่องหมายร่วม

คือ เครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการที่ใช้หรือจะใช้โดยบริษัทหรือรัฐวิสาหกิจในกลุ่มเดียวกันหรือโดยสมาชิกของสมาคม สหกรณ์ สหภาพ สมาพันธ์ กลุ่มบุคคล หรือองค์กรอื่นใดของรัฐหรือเอกชน

แนวทางออกแบเครื่องหมายการค้า

เครื่องหมายที่จะจดทะเบียนจะต้องเป็น ภาพถ่าย ภาพวาด ภาพประดิษฐ์ ตราชื่อ คำ ข้อความ ตัวหนังสือ ตัวเลข ลายมือชื่อ กลุ่มของสี รูปร่างหรือรูปทรงวัตถุ หรือสิ่งเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างประกอบกันเป็นเครื่องหมาย เจ้าของเครื่องหมายจึงควรที่จะคิดสร้างสรรค์เครื่องหมายด้วยตนเอง จะได้ไม่เหมือนหรือคล้ายกับเครื่องหมายของบุคคลอื่นที่ใดจดทะเบียนไว้สำหรับสินค้าจำพวกเดียวกัน หรือต่างจำพวกที่สินค้ามีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยการตรวจสอบเครื่องหมายก่อนยื่นคำขอจดทะเบียน

เครื่องหมายการค้าที่ไม่รับจดทะเบียน

เครื่องหมายการค้าที่ไม่รับจดทะเบียน คือ รูป หรือเครื่องหมาย ที่มีลักษณะเหมือน หรือคล้ายกับ รูปหรือเครื่องหมาย ที่บุคคลอื่นจดทะเบียนไว้แล้ว / สิ่งทีบุคคลทั่วไปเคารพ นับถือ เช่น ชาติ ศาสนา / สิ่งที่เกิดขึ้น หรือมีในธรรมชาติ / สิ่งที่เป็นสาธารณะ เช่น ตัวอักษร คำในพจนานุกรมต่าง ๆ เป็นต้น

2.4.5 แบบผังภูมิของวงจรรวม

แบบผังภูมิของวงจรรวม คือ แบบ แผนผัง หรือภาพที่สร้างขึ้นไม่ว่าจะปรากฏในรูปแบบใดหรือวิธีใดเพื่อให้เห็นถึงการจัด วางให้เป็นวงจรรวม จากคำนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แบบของวงจรไฟฟ้าที่ได้ออกแบบขึ้นมา หรือที่เรียกว่า Layout design และตัวชุดหน้ากากหรือแผ่นบัง mask work ซึ่งเป็นตัวต้นแบบที่ใช้ในการสร้างให้เกิดแบบผังภูมิ ก็จัดว่าอยู่ในข่ายที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายด้วยเช่นกัน

รูปแบบของการให้ความคุ้มครองแบบผังภูมิ จะเหมือนกับการให้ความคุ้มครองทางด้านสิทธิบัตร กล่าวคือใช้ระบบจดทะเบียน คือตรวจสอบแต่เฉพาะความถูกต้องของเอกสารและคุณสมบัติของผู้ขอรับความคุ้มครอง ผู้ที่ประสงค์จะขอรับความคุ้มครองแบบผังภูมิจะต้องยื่นคำขอจดทะเบียนที่กรม ทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ หรืออาจจะยื่นขอที่สำนักงานพาณิชย์จังหวัดของแต่ละจังหวัดก็ได้

2.4.6 ความลับทางการค้า

ความลับทางการค้า คือ ข้อมูลการค้าซึ่งยังไม่รู้จักกันโดยทั่วไปหรือยังเข้าถึงไม่ได้ในหมู่บุคคลซึ่งโดยปกติแล้วต้องเกี่ยวข้องกับข้อมูลดังกล่าว โดยเป็นข้อมูลที่น่าไปใช้ ประโยชน์ในทางการค้า เนื่องจากการเป็นความลับและเป็นข้อมูลที่เป็นเจ้าของหรือผู้มีหน้าที่ ควบคุมความลับทางการค้าได้ใช้วิธีการที่เหมาะสมรักษาไว้เป็นความลับ

ข้อมูลการค้า จะเป็น สิ่งที่สื่อความหมายให้รู้ถึง ข้อความ เรื่องราว ข้อเท็จจริงหรือสิ่งใดไม่ว่าการสื่อความหมายนั้นจะผ่านวิธีการใด ๆ หรือจะจัดทำไว้ในรูปแบบใดก็ตาม นอกจากนี้ข้อมูลทางการค้ายังรวมถึง สูตร รูปแบบ งานที่ได้รวบรวมหรือประกอบขึ้น โปรแกรม วิธีการเทคนิค หรือกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น สูตรยา สูตรอาหาร

สูตรเครื่องดื่ม สูตรเครื่องสำอาง กรรมวิธีการผลิต ข้อมูลการบริหารธุรกิจ รายละเอียดเกี่ยวกับราคาสินค้า กลยุทธ์การโฆษณาสินค้า หรือแม้กระทั่งบัญชีรายชื่อลูกค้าก็อาจเป็นข้อมูลทางการค้าได้เช่นกัน ผู้ที่เป็นเจ้าของความลับทางการค้าจะต้องนำความลับทางการค้ามาจดทะเบียนหรือไม่ตามปกติแล้วความลับทางการค้าจะได้รับความคุ้มครองอยู่ตราบนานเท่าที่ยังเป็นความลับอยู่ เพราะฉะนั้นสิทธิของเจ้าของความลับทางการค้าจึงมีอยู่ตลอดไปหากความลับทางการค้านั้นยังไม่มีเปิดเผย และความลับทางการค้าจะได้รับความคุ้มครองโดยไม่ต้องมีการจดทะเบียนแต่อย่างใด เจ้าของความลับทางการค้าสามารถเลือกที่จะแจ้งข้อมูลความลับทางการค้า คือเจ้าของความลับทางการค้าอาจนำความลับทางการค้าของตนมาเป็นหลักประกันในการกู้ยืมเงินกับธนาคารได้

ความลับทางการค้าเป็นทรัพย์สินที่สามารถโอนให้แก่กันได้โดยทางมรดกหรือทางนิติกรรม นอกจากนั้นเจ้าของความลับทางการค้ามีสิทธิที่จะเปิดเผยเอาไปหรือใช้ความลับทางการค้า หรืออนุญาตให้คนอื่นเปิดเผยเอาไป หรือใช้ความลับทางการค้า โดยอาจจะกำหนดเงื่อนไขให้มีการรักษาความลับทางการค้านั้นต่อไปก็ได้

การละเมิดสิทธิในความลับทางการค้า

การละเมิดสิทธิในความลับทางการค้า คือ การกระทำที่เป็นการเปิดเผยหรือใช้ความลับทางการค้าของผู้อื่นโดยไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของความลับทางการค้า ซึ่งมีลักษณะที่ขัดต่อแนวปฏิบัติในทางการค้าโดยสุจริต และผู้ละเมิดต้องรู้หรือมีเหตุอันควรรู้ว่ากระทำการนั้นขัดต่อแนวปฏิบัติดังกล่าว เช่น ลูกจ้างผิดสัญญาว่าจะไม่เปิดเผยสูตรซึ่งเป็นความลับทางการค้าของนายจ้าง เป็นต้น

ข้อยกเว้นของการละเมิดสิทธิของเจ้าของความลับทางการค้า

1. การเปิดเผยหรือใช้ความลับทางการค้าโดยผู้ที่ได้ความลับทางการค้านั้นมาทางนิติกรรมไม่รู้ว่าคู่สัญญาได้ความลับทางการค้านั้นมาโดยทางละเมิดสิทธิในความลับทางการค้าของผู้อื่น

2. การเปิดเผยหรือใช้ความลับทางการค้าโดยหน่วยงานของรัฐที่ดูแลรักษาความลับทางการค้าเพื่อคุ้มครองสุขภาพอนามัยหรือความปลอดภัยของประชาชน
3. การค้นพบความลับทางการค้าของผู้อื่นด้วยความรู้ ความชำนาญ ของผู้ค้นพบเอง
4. การทำวิศวกรรมย้อนกลับ ซึ่งเป็นการค้นพบความลับทางการค้าของบุคคลอื่น โดยบุคคลนั้นได้นำผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปมาศึกษา วิเคราะห์จนทราบวิธีการที่จะผลิต ผลิตภัณฑ์นั้นขึ้นมาการแจ้งข้อมูลความลับทางการค้า

2.4.7 สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือชื่อ สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์ และสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้น เป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งภูมิศาสตร์ดังกล่าวหรือจะกล่าวโดยง่ายว่า คือ ชื่อภูมิศาสตร์หรือสัญลักษณ์ที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์นั้น ที่ใช้ประกอบกับสินค้าเพื่อแสดงให้ผู้ซื้อหรือผู้บริโภคได้ทราบถึงแหล่งกำเนิดของสินค้านั้น ซึ่งแหล่งกำเนิดนั้นมีความเชื่อมโยงกับคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะพิเศษของสินค้านั้น

ลักษณะของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ขอรับความคุ้มครองได้

- เป็นชื่อ สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์ และสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นมีคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะเฉพาะ
- สินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นต้องมีความเชื่อมโยงกับแหล่งภูมิศาสตร์ คือ พื้นที่ของประเทศ เขต ภูมิภาคและท้องถิ่น และให้ความหมายรวมถึงทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ ลำน้ำ เกาะ หรือพื้นที่อื่นทำนองเดียวกัน
- ไม่เป็นชื่อสามัญที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นชื่อที่ใช้เรียกขานสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่งที่จะใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้น
- ไม่เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือนโยบายแห่งรัฐ

กรณีเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของต่างประเทศต้องปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าได้รับความคุ้มครองและมีการสืบเนื่องตลอดมาจนถึงวันที่ยื่นคำขอทะเบียนในประเทศ

ผู้มีสิทธิยื่นคำขอขึ้นทะเบียน

- ส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือ องค์กรอื่นของรัฐ ที่เป็นนิติบุคคลและมีเขตรับผิดชอบครอบคลุมบริเวณแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า
- บุคคลธรรมดา กลุ่มบุคคล หรือนิติบุคคลซึ่งประกอบกิจการค้าเกี่ยวข้องกับสินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และมีถิ่นที่อยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า
- กลุ่มผู้บริโภคหรือองค์กรผู้บริโภคสินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผู้มีสิทธิใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ภายหลังได้รับการขึ้นทะเบียน
- ผู้ผลิตสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ซึ่งอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้านั้น

- ผู้ประกอบการค้าเกี่ยวกับสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้น

การระงับใช้

ในกรณีที่ผู้มีสิทธิใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ต่อมานายทะเบียนมีหนังสือแจ้งให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขภายในกำหนด หากไม่ปฏิบัติตามโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร นายทะเบียนอาจมีคำสั่งให้ระงับใช้เป็นระยะเวลาไม่เกินสองปีนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่ง

2.4.8 การคุ้มครองพันธุ์พืช (Plant variety right protection)

เหตุที่มีการคุ้มครองพันธุ์พืชเพราะต้องการ ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงพันธุ์และพัฒนาพันธุ์พืชเพื่อให้มีพันธุ์พืชใหม่เพิ่มเติมจากที่มีอยู่เดิม อันเป็นการส่งเสริมการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม โดยการส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจด้วยการให้สิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมาย เป็นการคุ้มครองความคิดสร้างสรรค์ (Creative ideas) ของนักปรับปรุงพันธุ์พืชที่ได้ใช้ความรู้วิทยาศาสตร์และปัญญาในการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์พืชขึ้นมาใหม่ และจัดเป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินทางปัญญาได้ เพียงแต่ทางการไทยเลือกที่จะออกกฎหมายคุ้มครองเป็นพิเศษแตกต่างจากการคุ้มครองในระบบสิทธิบัตรที่มีอยู่แล้ว

พันธุ์พืชที่จะขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายใหม่นี้ จะต้องมีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ (Uniform) มีความคงตัวของลักษณะประจำพันธุ์ (Stable) มีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด(Distinguishable) และจะต้องเป็นพันธุ์พืชใหม่ (New) ซึ่งหมายถึง จะต้องไม่มีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์เกินกว่า ๑ ปี ก่อนวันยื่นขอจดทะเบียนความใหม่ของพันธุ์พืชจึงจัดเป็นความใหม่ในเชิงพาณิชย์ (Commercial novelty) ไม่จำเป็นต้องเป็นความใหม่โดยแท้ (Absolute novelty) อย่างหลักเกณฑ์ในสิทธิบัตร พันธุ์พืชที่ดัดต่อสารพันธุกรรม (Genetically Modified Organisms) หรือที่เรียกกันว่า GMOs ก็อาจขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ได้ถ้าخالลักษณะครบทั้ง ๔ ประการดังกล่าว และปรากฏว่าได้ผ่านการประเมินผลกระทบทางด้านความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสวัสดิภาพของประชาชนแล้ว อายุคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่มีกำหนด ๑๖ ปี, ๑๗ ปี และ ๒๗ ปี (แล้วแต่ระยะเวลาเริ่มให้ผลผลิตหรือใช้ประโยชน์) นับแต่วันที่ออกหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่

2.4.9 ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์ การฝังเข็ม การนวดไทย และให้หมายรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทย และการประดิษฐ์อุปกรณ์ และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา

กล่าวโดยรวมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หมายความว่า ทั้งความรู้ความสามารถหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ไทย หรือจะให้ความหมายตามสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานยารัฐมนตรี ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เพื่อยกย่องและเชิดชูเกียรติ “ครูภูมิปัญญาไทย” ภูมิปัญญาไทย หมายความว่า องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรรปรุงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้

สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่เอื้อกันมาขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในหลายด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

ดังนั้น ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจึงต้องเป็นองค์ความรู้ ระบบความคิด ความเชื่อของชุมชน ได้จากประสบการณ์ที่สั่งสม ปรับตัว และดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมในแง่การจัดการป้องกัน การดูแล และการรักษาสุขภาพของคนไทยที่มีการพัฒนาสืบทอดกันมา รากฐานหรือองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยนั้นเป็นผลจากการใช้สติปัญญาปรับตัวตามสภาวะการณต่างๆ เป็นภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ของคนไทยเอง หรืออาจเป็นภูมิปัญญาจากภายนอกที่ได้มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอด ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนชาติอื่น และรับเอามาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม-วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทย

ในพระราชบัญญัติซึ่งมี 7 หมวด มีทั้งหมด 82 มาตรา โดยมีสาระสำคัญภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้แก่ การคุ้มครองตำรับยาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทย การคุ้มครองสมุนไพร การคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ดังนี้

- 1) การคุ้มครองตำรับยาแผนไทย และตำราการแพทย์แผนไทย มีการคุ้มครอง 3 ระดับ คือ
 - ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ

คือ ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทย ที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าในทางการแพทย์หรือการสาธารณสุขเป็นพิเศษและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขประกาศกำหนดให้เป็น ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ ดังนั้น หาก ผู้ใดประสงค์จะนำ ตำรับยาแผนไทยของชาติไป ขอบขึ้นทะเบียนตำรับยาและขออนุญาตผลิตยา ตามกฎหมายว่าด้วยยา หรือ นำไป ทำการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงหรือพัฒนาเป็นตำรับยาใหม่ เพื่อประโยชน์ในทางการค้า หรือประสงค์จะทำการศึกษาวิจัย ตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ เพื่อปรับปรุงหรือพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยขึ้นใหม่ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในทางการค้า นั้นจะต้องยื่นคำขอรับอนุญาตใช้ประโยชน์ และชำระค่าธรรมเนียมรวมทั้งค่าตอบแทนสำหรับการใช้ประโยชน์ดังกล่าวต่อผู้อนุญาต
 - ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป

คือ ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทย ที่มีการใช้ประโยชน์กัน อย่างแพร่หลาย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ประกาศ กำหนดให้ เป็นตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป
 - ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยส่วนบุคคล

บุคคลที่มีสัญชาติไทย และมีคุณสมบัติเป็นผู้คิดค้น หรือผู้ปรับปรุงหรือพัฒนาหรือ ผู้สืบทอด ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยบุคคลผู้นั้น

มีสิทธินำตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยของตน มาขอจดทะเบียนสิทธิ เป็นผู้ทรงสิทธิได้ และผู้ทรงสิทธิเท่านั้น มีสิทธิในการผลิตยาและใช้ศึกษาวิจัย จำหน่าย ปรับปรุงหรือพัฒนา ตำรับยาแผนไทยหรือภูมิปัญญาในตำราการแพทย์แผนไทยที่ได้จดทะเบียนไว้ และอนุญาตให้บุคคลใช้สิทธิของตนได้ สิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของผู้ทรงสิทธิ มีอายุตลอดอายุของผู้ทรงสิทธิ และมีอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลา 50 ปี นับแต่วันที่ผู้ทรงสิทธิถึงแก่ความตาย

ปัจจุบัน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ได้ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับตำรับยาแผนไทย และตำราการแพทย์แผนไทยที่ราชอาณาจักรเพื่อจัดทำทะเบียน ตามพระราชบัญญัติฯ กำหนด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ดังนี้

- เป็นหลักฐานอ้างอิงสำหรับประเทศไทย ในการคุ้มครองภูมิปัญญา และป็นฐานข้อมูลในการเฝ้าระวังและพิทักษ์สิทธิในภูมิปัญญา ทั้งในภายในประเทศและระดับสากล
- คัดเลือกภูมิปัญญา ตามหลักเกณฑ์ เพื่อเสนอประกาศกำหนดเป็นตำรับยาแผนไทย หรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ หรือทั่วไป
- ปรีวรรต/แปลความ/วิเคราะห์/ศึกษาวิจัยหรือพัฒนาดำรับยาแผนไทย หรือตำราการแพทย์แผนไทย เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์อย่าง เหมาะสม และเป็นธรรม
- คัดเลือกภูมิปัญญา เพื่อนำไปใช้ทั้งตนเองด้านสุขภาพในระดับชุมชน

2) การคุ้มครองสมุนไพร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข สามารถออกประกาศ กระทรวงสาธารณสุขกำหนดให้สมุนไพร ที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัยหรือมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ หรืออาจจะสูญพันธุ์ เป็นสมุนไพร ควบคุม ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุข ได้ออกประกาศกระทรวงสาธารณสุขเรื่อง สมุนไพร ควบคุม (กาวาเครือ) พ.ศ.2549 ซึ่งกำหนดให้

- ผู้ครอบครอง ใช้ประโยชน์ ดูแล เก็บรักษาหรือขนย้ายกาวาเครือที่มีแหล่งที่มาจากธรรมชาติหรือการปลูกเกินกว่าจำนวนหรือปริมาณ ที่ประกาศกำหนด ต้องแจ้งจำนวนและปริมาณแก่ นายทะเบียน ณ สำนักงานนายทะเบียนกลาง (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก) หรือสำนักงานนายทะเบียนจังหวัด (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด) ในเขตท้องที่ภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ 11 มกราคม 2549
- ผู้ปลูกกาวาเครือ เพื่อการศึกษาวิจัยหรือส่งออก การจำหน่ายหรือแปรรูปเพื่อการค้า ต้องแจ้งสถานที่ปลูก ปริมาณ และวันที่ปลูกแก่นายทะเบียนขณะนี้ กรมพัฒนาการแพทย์ แผนไทย อยู่ระหว่างดำเนิน การศึกษาวิจัยข้อมูลสมุนไพร 4 ชนิด ได้แก่ กำแพงเจ็ดชั้น ดอกตัง ชมิ้นเครือ เปล้าเลือด เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาประกาศา เป็นสมุนไพรควบคุม

3) การคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร มีมาตรการดำเนินการในพื้นที่ 3 ประเภท ดังนี้

3.1) พื้นที่เขตอนุรักษ์

เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติ หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่าย คณะรัฐมนตรีสามารถพิจารณาให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการ เรียกว่า “แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพร” ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขจัดทำและเสนอให้พิจารณา แผนดังกล่าว ทำให้เกิดความร่วมมือและประสานงานกันของส่วนราชการและชุมชนที่เกี่ยวข้องในอันที่จะรักษาสภาพธรรมชาติ ระบบนิเวศตามธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและคุณค่าของ สมุนไพรในพื้นที่บริเวณนั้น

3.2) พื้นที่นอกเขตอนุรักษ์

พื้นที่นอกเขตอนุรักษ์ที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติ หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพที่อาจถูกทำลาย หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่าย หรือมีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอันมีลักษณะเป็นการเสี่ยงต่อสุขภาพ หรือมีการลดลงของพันธุกรรม หรือ ทางราชการมีวัตถุประสงค์จะส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารการพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่นั้น สามารถกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็น เขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร เพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงาน ให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการ บริหารพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร หรือใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

3.3) ที่ดินของเอกชน

เพื่อสนับสนุนให้เอกชนมีส่วนร่วมในการคุ้มครอง ส่งเสริมและพัฒนาสมุนไพร เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินที่เป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร หรือที่ดินที่จะใช้ปลูกสมุนไพร สามารถนำที่ดินนั้นไปขอขึ้นทะเบียนต่อนายทะเบียน เพื่อขอรับความช่วยเหลือหรือขอรับ การสนับสนุนต่อไป

2.5 แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา

โดยมีเครื่องมือการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ตามวงจรการสร้างสรรคทรัพย์สินทางปัญญา ดังนี้

1. ช่วงการสร้างสรรคทรัพย์สินทางปัญญา (Creation)

เน้นการอบรมให้ความรู้แก่นักวิจัยด้านทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้ได้ผลงานวิจัยที่สามารถจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา

2. ช่วงการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Protection)

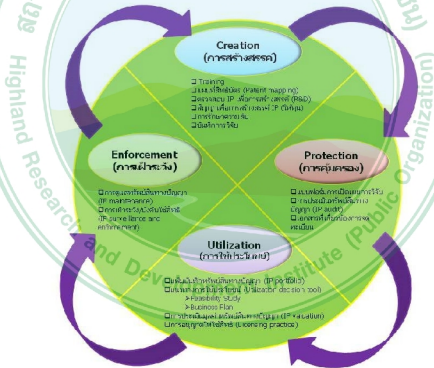
ดำเนินการกระบวนการประเมินทรัพย์สินทางปัญญา (IP Audit) ก่อน เพื่อคัดแยกออกเป็นสามกลุ่ม คือ (1) องค์ความรู้/เผยแพร่ (2) มีศักยภาพสามารถวิจัยและพัฒนาต่อยอด (3) พร้อมจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาและนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

3. ช่วงการใช้ประโยชน์ทรัพย์สินทางปัญญา (Utilization)

ศึกษาแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา โดยใช้เครื่องมือศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) และการทำแผนธุรกิจ (Business Plan) โดยดำเนินการเพื่อรักษาชั้นความลับของผลงานวิจัย และการฝึกอบรมฯ ซึ่งประกอบไปด้วย นักวิจัยเจ้าของโครงการ เจ้าหน้าที่ทรัพย์สินทางปัญญา และฝ่ายตลาด โดยหลักสูตรการศึกษาความเป็นไปได้นั้นจะใช้เวลา 3-5 วันแล้วแต่ความพร้อมของข้อมูล ซึ่งจะต้องมีการเตรียมข้อมูลสำหรับการฝึกอบรมพอสมควร

4. ช่วงการเฝ้าระวังสิทธิ (Enforcement)

เป็นขั้นตอนของการดูแลทรัพย์สินทางปัญญา และการเฝ้าระวัง/บังคับใช้สิทธิกรณีมีการละเมิดสิทธิ ซึ่งจะต้องใช้เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ด้านกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาหรือนักกฎหมาย ในขั้นตอนนี้จะต้องมีการเตรียมการในทางเลือกไว้ว่าจะดำเนินการเองหรือจ้างหน่วยงานภายนอก

รูปที่ 2.2 แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา